

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet Zagreb

Samoupravljanje — vlasništvo — seljaštvo

»Pomislimo samo na krivudavi put naše politike prema seljacima, koji nas je od »kursa na siromašne seljake« doveo do kursa na »samostalne i marljive seljačice posjednike«. Neka posvjedoči ovaj politički kurs o »političkoj trezvenosti« i »mudrosti rukovođenja državom« naših vodećih vrhova...« (A. Kolontaj, 1967, 197—198.)

Odnos čovjeka i države (društva) klasičan je predmet proučavanja antičkih, srednjo- i novovjekovnih teoretičara. To je u novom vijeku doprinijelo rađanju triju teorija: teorije društvenog ugovora (Hobbes, Rousseau), Hegelove koncepcije države i slobode čovjeka (kojeg ideje kroz svoju teoriju birokracije nastavljaju Weber, Michels i drugi), i Marxove kritike teorije države i birokracije, odnosno teorije alijenacije. U svojoj kritičkoj analizi, u traženju izlaza radničke klase u pogledu opasnosti od reprodukcije i petrifikacije birokracije, Marx u »Pariškoj komuni«, govoreći o sredstvima borbe radničke klase protiv kapitalističke države i birokratske mašine, iznosi i misao o samoupravljanju. Samoupravljanje, kao rješenje koje je Marx tada ponudio kao moguće i nužno, sadrži u sebi viziju jednog kvalitativno novog društvenog sistema i odnosa među ljudima. Koncepcija samoupravljanja od tada je bila zanemarena u marksističkih teoretičara, zbog druge tematike kojom su se bavili a također i zbog različitih kontraverznih tendencija unutar međunaradnog radničkog pokreta, da bi ponovno oživjela, naravno u drugom svjetlu, u XX stoljeću a naročito u njegovoj trećoj deceniji.

Zapadni teoretičari koncipiraju ideju samoupravljanja uglavnom kao strukturalni element i funkcionalni dodatak sistema, kao rješenje problema (industrijskoga sistema) međuljudskih odnosa. To je uglavnom pokret human relations, čija je osnovna praktička strana omogućavanje određenog stupnja participacije radnika u upravljanju u radnoj organizaciji što treba rezultirati povećanjem produktivnosti rada. U tom smislu je i danas na Zapadu shvaćeno samoupravljanje. Budući da je socijalizam u praksi u prvoj polovini XX stoljeća negirao samoupravljanje kao realni društveni model socijalističkog društva u okviru svojeg sistema, opravdavajući to nezaobilaznim inte-

resima radničke klase da se bori protiv klasnih neprijatelja za očuvanje pozicije vlastite radničke klase, stvorena je mogućnost reproduciranja birokracije u dotada neviđenim razmjerima.

Druga polovina XX stoljeća izvodi ponovno na pozornicu međunarodnog radničkog pokreta problem samoupravljanja i stvaranja novoga samoupravnog društvenog sistema. Dok je do tada samoupravljanje postojalo ili samo kao ideja ili samo kao praksa (naravno koliko — o tome se može govoriti posebno; uglavnom se ideja samoupravljanja i njezina realizacija nisu nikada prožimale i »susrele« u jednom sistemu), u jugoslavenskom društvu se pokušava ozbiljiti ideja samoupravljanja čvrsto vezana uz neposrednu praksu.

U tekstu nemamo namjeru raspravljati o nekim osnovnim kategorijama (na što naslov malo pretenciozno ukazuje), o njihovoj distinkciji i međusobnim vezama, nego se želimo osvrnuti na dio problema društvenoga vlasništva u našem društvu kao pretpostavci uključivanja seljaštva u samoupravljanje.

Ideja i praksa samoupravljanja (kao cilja) koja otvara novo društveno polje i mogućnosti čovjekovoga djelovanja tolerira određena odstupanja u okviru svoje cjeline, pod uvjetom da se modaliteti tih »deformacija« povijesno i sadržajno poklapaju sa osnovnim intencijama socijalizma kao kritičke teorije. U tom smislu i samoupravljanje kao sredstvo ostvarivanja socijalizma u praksi jeste ujedno i mjerilo njegovog »socijalističkog sadržaja« i stupnja njegove realizacije. Njegova mu elastičnost time omogućuje daljnje sadržajno bogaćenje i širenje kao i izgrađivanje novih oblika i društvenih odnosa. Jedna od osnovnih društvenih vrednota jeste u principu jednak odnos društva prema njegovim članovima.

Danas kada se govori i piše o samoupravljanju najčešće se misli na radničko samoupravljanje koje uključuje u sebi dvije pretpostavke: društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju i redovni odnos u društvenom sektoru djelatnosti, kao na osnovni formalni okvir na nivou radnih organizacija. Kao takvo, društveno je vlasništvo osnova čitavog sistema samoupravljanja u Jugoslaviji. Radničko je samoupravljanje naime dominantno kao ideja i praksa kod nas pa je takva asocijacija sasvim i logična, a također je zabilježilo značajne uspjehe u pojedinim aspektima. Samoupravljanje je društveni odnos, društvena činjenica, po kojoj se društveno-ekonomski i politički sistem SFRJ razlikuje od ostalih društveno-ekonomskih i političkih sistema¹ — također i »socijalističkih«. To je njegova differentia specifica u odnosu na ostale sisteme, ne samo teorijski zasnovane i logički konsistentne modele koji mogu također, manje-više zavisno od pojedinih aspekata njihove prakse, mobilizirati i centrirati ekonomske i društvene resurse u čovjekovoj službi nego i u odnosu na konkretnu društvenu stvarnost — »zavičajnost« čovjekove slobode (od njegove povijesne uloge kao bića prakse do puke egzistencije kao homo animalisa).

Dvije su bile značajne činjenice za pokušaje uključivanja seljaštva u samoupravljanje. Na njima se i danas uglavnom temelji samoupravljanje kod nas: činjenica da je samoupravljanje niklo u industriji i, kako spomenusmo, u društvenom vlasništvu.² Budući da je radnička klasa povijesni nosilac re-

¹ Gurvitch razlikuje u svojoj tipologiji poseban tip društva koji ima karakteristike jugoslavenskoga društva. Vidi njegova djela: »Savremeni poziv sociologije« Veselin Masleša, Sarajevo, strana 522; i »Sociologija« I dio, Naprijed, Zagreb, 1966, str. 248.

² O problemima vlasništva — društvenog, kolektivnog, grupnog, privatnog, ovdje nećemo raspravljati. Napominjemo samo da o tome kod nas postoje različita mišljenja, a naročito o »društvenom vlasništvu«.

alizacije socijalizma, to je po toj logici i samoupravljanje baš u industriji uvedeno, ali se postepeno širilo i na ostale grane i sektore društvenih djelatnosti. Gotovo je moguće na osnovu praćenja uvođenja samoupravljanja u pojedine djelatnosti i slijediti izmjene u koncepciji radničke klase. U fazi ostataka etatizma kada je dominirala ideja dominacije golog fizičkog rada, kao mjerilo po kojemu se određivalo tko je sve pripadnik radničke klase, samoupravljanje je proglašavano njezinim instrumentom i odnosilo se samo na industriju, a kasnije se uvodi u ustanove i institucije. Također se formiraju i pojmovi »radni narod«, »radni ljudi« i sl. To je još sve u okvirima samoupravne prakse u društvenom sektoru. Međutim, intencija socijalizma je da se samoupravljanjem obuhvate svi radni ljudi i da na osnovu njega raspolažu rezultatima svojega rada i proširenom reprodukcijom, te je trebalo proširiti samoupravljanje i na pojedine dijelove privatnog sektora (u poljoprivredi) i pronaći organizacione forme kojima bi to bilo najlakše provesti. Iskustvo prve etape izgradnje socijalizma kod nas pokazalo je da ideja totalne kolektivizacije ne može biti osnova za to, iako je njezina podloga materijalna, upravo društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Ta ideja i njezine forme realizacije ubrzo su kod nas propali zbog niza okolnosti.³ Prijelaz na kooperativni sistem u poljoprivredi individualnog sektora dao je velika ohrabrenja ali istovremeno mnoge teorijske i praktičke probleme, i danas vrlo aktualne. Osnovni zadatak je tada bio da se što više poveća društveni sektor posjeda (i vlasništva) i proizvodnje kao osnovnica samoupravljanja uz učešće individualnih poljoprivrednih proizvođača. To nije bio samo praktički zadatak već i teorijski problem, budući da se postavila teza da će se zavisno od širenja društvenog sektora razvijati i širiti samoupravljanje. Ovdje ćemo pokušati razmotriti tu pretpostavku.

Krupni i sitni posjed, socijalizam i vlasništvo

I

Posjedovanje sredstava za rad od strane proizvođača pretpostavlja i određeni njihov interes za ekonomske probleme i općenito društvena kretanja i sudbinu cjelokupne proizvođačke zajednice. Vlasništvo je klasična institucija klasnog društva na koju se psiha ljudi navikla a interesi proizvođača su vrlo čvrsto uz nju vezani. Ono je bilo jedna od psiholoških snaga društvenog progressa. Glavni interes sitnog posjeda jeste da se održi, drugim riječima da uspješno odvija prostu reprodukciju, dok krupni posjed nastoji svakako uvećati konstantni kapital, ne samo u odnosu na varijabilni nego i u odnosu na cjelokupnu dobit. Problem održanja i razvijanja posjeda aktualan je i kod nas danas ne samo kao egzistencijalni problem nego i kao problem odnosa krupnoga i sitnog posjeda. Krupni posjed znači s aspekta rada i podruštvljena sredstva — određenu varijantu društvenog vlasništva nad sredstvima za rad, a ne samo isključivo privatno vlasništvo.

³ O tome vidi: Kardelj, E. »Problemi socijalističke politike na selu« Kultura, Beograd 1959, str. 16. Vladimir Bakarić o tome kaže slijedeće: »U ono doba kada smo stvarali seljačke radne zadruge kod nas ... odvijao se proces, u stvari tada još latentan — jer ga nismo mogli vidjeti — nestanka klasičnog hrvatskog sela. Ne raslojavanja nego nestanka. Proces nestanka ...«, i dalje »... Naš odnos s tim seljakom bio je rđav u smislu aktivnosti. Seljak je bio aktivan, ali ne na našem planu, a politički je bio pasivan. To je pred nama stvorilo problem kako povećati poljoprivrednu proizvodnju u potrebnom razmjeru.« (Bakarić, 1967, 28). Vidi i V. Bakarić: »O poljoprivredi i problemima sela, 1960, npr. stranice 289, 358, 360 i 495.

O koncentraciji zemljišta, doduše ne kao direktnoj pretpostavci razvijanog ili uopće samoupravnog društva, već kao pretpostavci veoma razvijenih kapitalističkih odnosa a time i mogućnosti provođenja socijalističke revolucije, Marx je imao optimistički stav. On je smatrao da će pitanje seljaštva i sitnoga posjeda biti veoma lagano riješiti, što se vidi iz njegovih redaka osnivačkog Manifesta gdje kaže: »Otvorite popis iz 1861. i naći ćete da se broj zemljoposjednika u Engleskoj i Walesu smanjio od 16 934 u 1851. na 15 066 u 1861., tako da se za 10 godina koncentracija zemlje povećala za 11%. Ako se koncentracija zemlje u ruke malog broja vlasnika produži istom brzinom, pitanje zemlje će biti neobično uprošćeno« (Marx-Engels-Lenjin, Knj. IV 1963, 15). Tako se proces koncentracije zemlje u Rusiji odvijao putem kolektiviranja vrlo brzo, što pokazuju i slijedeći podaci:

	1918.	1929.	1930.	1934.	1938.
Broj kolhoza u 000	1,6	57,0	85,9	233,3	242,4
Postotak kolektivizacije po broju seljačkih domaćinstava	0,1	3,9	23,6	71,4	93,5
Postotak kolektivizacije po sjetvenoj površini	nema podataka	4,9	33,6	87,4	99,3

(V. Bakarić, 1960, 227)

I kod nas je bila svrha »stvaranja seljačkih radnih zadruga u svojoj osnovi da se stvore velika poljoprivredna gospodarstva«. (V. Bakarić, 1960, 302)

S druge strane, Engels je u tom smislu »požurivao« sa revolucijom bez obzira na to koliko su razvijeni kapitalistički odnosi u poljoprivredi. 1894. godine on piše, da »nama ne može konvenirati da s tim preobražajem čekamo dotle dok se kapitalistička proizvodnja ne razvije svuda do svojih krajnjih konsekvencija, dok i posljednji sitni zanatlija i posljednji sitni seljak ne padne kao žrtva kapitalističke krupne proizvodnje«. (Marx-Engels-Lenjin, Knj. V 1963, 343) (Engels je u stvari bio inspiriran povećanjem broja poljoprivrednih radnika i sitnih seljaka, procesom deagrarizacije i jačanjem radničkog pokreta).

Problem krupnog i sitnog posjeda razvio je polemiku, u okviru II internacionalne, između revizionista⁴ i marksista. Dok su revizionisti zastupali mišljenje da je sitno gospodarstvo produktivnije i jedino prihvatljivo za daljnji razvitak,⁵ svodeći agrarno pitanje samo na spomenuti odnos, dotle su marksisti-

⁴ U Zapadnoj Evropi najpoznatiji su bili: Bernstein, David, Herc i drugi, a u Rusiji: Bulgakov, Čajnov, Černov i dr.

⁵ Tako David piše: »Sitno gazdinstvo je nadmoćno u onim granama za one stepene intenzivnosti i u onim produkcionim odnosima prema kojima ide poljoprivreda zapadnoevropskih kulturnih zemalja usled prekomorske konkurencije. Time svakako dolazimo u najoštriju proturečnost sa Marksovom agrarnom prognozom« ... i dalje, »Učenje o koncentraciji gazdinstva ne odnosi se na poljoprivredu ... Nasuprot tome vidimo da su sitna gazdinstva svuda u porastu gde im ne stoje na putu političke ili pravne prepreke i gde opšte privredne prilike zahtevaju i dobro nagrađuju intenzivnu obradu tla ... Nikada u istoriji nisu seljaci uništeni privrednom premoći krupnih konkurenata. Nisu seljačka gazdinstva u masi uništavana niti stvarana velika gospodstva dobra višim privrednim efektom, već oružanom silom i pljačkaškom gospodarskom politikom. U slobodnoj utakmici privrednog rada nikada to krupnom gazdinstvu ne bi pošlo za rukom; i pri tom je seljak još svuda opstao kao svoj čovek« (Citirano prema: V. I. Lenjin: Agrarno pitanje, str. V)

Bernstein piše slijedeće: »Ne možemo podleći nikakvoj sumnji da u čitavoj Zapadnoj Evropi kao i u istočnim državama Američke Unije, svuda sitno i srednje gazdinstvo raste, a krupno gazdinstvo ili latifundije opadaju« (Citirano prema Lenjinu: Agrarno pitanje, str. V).

sti tvrdili obrnuto.⁶ U tom kontekstu problema interesantno je pitanje postavio W. Sombart⁷, a koje je i danas aktualno obzirom na problematiku oblika organizacije rada u poljoprivredi. O prednosti krupnoga nad sitnim gospodarstvom u pogledu efikasnosti i produktivnosti, K. Kautsky daje u »Agrarnom pitanju« vrlo dobre analize.⁸ Njegov su ideal krupna poljoprivredna gospodarstva (iako su i kod njega prisutne izvjesne romantičarske ideje i iluzije), tvrdi da će pobjeda proletarijata omogućiti seljaku vraćanje na idilu u kojoj je prije živio. Po njegovom mišljenju nema potrebe za nacionalizacijom zemlje jer tome vodi već sama tehnologija.

Svakako da su Marxove teorijske analize toga problema bile kompleksnije i temeljitije. On je jasno i principijelno objasnio nestanak seljaštva: »De-lovanje krupne proizvodnje u oblasti poljoprivrede utoliko je najrevolucionar-nije što ono ruši stub staroga društva, »seljaka«, stavljajući na njegovo mesto najamnog radnika. Tako se potreba za društvenim prevratom i su-protnosti na selu izjednačuju sa onim u gradu« (Marx, 1958, 336). Propast seljaštva ipak klasici marksizma nisu predviđali nasilnim mjerama putem nacionalizacije i sl. O tome jasno govori Engels u »Seljačkom pitanju u Fran-cuskoj i Njemačkoj«: »Glavna stvar pri svemu tome jeste i ostaje da selja-cima jasno pokažemo da im mi možemo spasiti, održati njihov posjed, kuće i zemlju jedino na taj način što ćemo ga pretvoriti u zadružni posjed i za-družnu proizvodnju.« (M—E—L, 1963, 342). »Naš zadatak u odnosu na sitnog seljaka sastoji se prije svega u tome, da njegovo privatno gospodarstvo i privatni posjed prevedemo u zadružni, ali ne silom nego pomoću primjera i pružanja društvene pomoći u tu svrhu«. (M—E—L, 1963, 341). Mi im mo-žemo jedino obećati da nećemo protiv njihove volje nasilno zadirati u nji-hove odnose vlasništva«. (Marx—Engels—Lenjin, 1963, str. 343).

II

U posjedovnoj strukturi individualnih poljoprivrednih proizvođača u Jugoslaviji odvijaju se također interesantne promjene. Predviđalo se da će se one razvijati i kretati u smislu tendencija osrednjenja posjeda i, u skladu s tim, stvarati robni proizvođači koji, vezani uz društveni sektor proizvodnje, specijalizirani, mogu istupati na tržište. Taj se proces, među-tim, kreće prema smanjivanju individualnih posjeda sitnih gospodarstava i smanjivanju individualnog posjeda uopće. Od 1960. do 1969. godine indi-vidualni se sektor smanjio za 400 000 hektara, tj. za 8%, a povećao se posjed kategorije proizvođača »do jednog ha« (od 18% u 1960. godini na 21,3% u 1969. godini) i kategorija »do 3 ha«. Sve ostale kategorije gospodarstava su

⁶ Vidi: Kautsky: »Agrarno pitanje«, str. 90 do 127, a također i Karl Marx: »Kapital«, III tom, str. 1551, gdje kaže: »Beskrajna rasparčanost sredstava za proizvodnju i osamljivanje samih proizvođača. Ogromno rasipanje ljudske snage. Progresivno pogoršanje uslova proizvodnje i poskupljivanje sredstava za proizvodnju je nužan zakon parcelne svojine« ... »Po svojoj prirodi parcelna svojina isključuje: razvitak društvenih proizvodnih snaga rada, društvene oblike rada, društvenu koncentraciju kapitala!«

⁷ »Šta onda, ako u privrednom životu ima takvih oblasti koje se ne podvrgavaju procesu podružtvlja-vanja, i to zato što je ovdje oblik sitne proizvodnje pod izvesnim okolnostima značajniji i produktivniji od krupne proizvodnje ... Da li ideal kolektivne privrede koja počiva na krupnoj proizvodnji, a prema tome i program koji odatle proizlazi, mora da pretrpi principijelnu izmenu u odnosu na seljaštvo? I ako se onda stvarno dođe do saznanja da u poljoprivrednom razvitku ne postoji tendencija ka krupnoj proizvodnji, ili da u oblasti poljoprivredne proizvodnje krupna proizvodnja uopšte i nije uvek najviši oblik proizvodnje, pred nas će se postaviti presudno pitanje: treba li da budemo demokrati u tom smislu što ćemo obuhvatiti i sitne proizvođače i tako izmeniti svoj program, odstupajući do ciljeva kolektivne privrede, ili da zadržimo ideale i ciljeve kolektivne privrede, a da onda te elemente isklju-čimo iz svog pokreta?« (Vidi o tome opširnije u djelu Werner Sombart: Sozialismus uns soziale Bewegung im 19. Jahrhundert; citirano prema Kautskom, 1953, str. 5).

⁸ Vidi Kautsky: Agrarno pitanje, odjeljak VI.

se brojčano smanjile. (S. Livada, 26/1969, 7.). Posjedovna struktura individualnih poljoprivrednih gospodarstava u 1969. godini bila je slijedeća (S. Šuvar, 1970, 59.):

Veličina posjeda u ha	Broj gospodarstava	Hektara
do 2	1 027 000	958 000
2 do 5	937 000	3 107 000
5 do 8	392 000	2 453 000
preko 8	278 000	3 488 000
Ukupno	2 634 000	10 007 000

Preko 10 hektara 1961. godine bilo je 5,7% gospodarstava sa 23,2% površine, a oni se neprestano posjedovno i brojčano smanjuju.

U skladu sa cjelokupnim razvitkom, a posebno u sadašnjoj etapi razvitka našega društva, na selu se odvijaju sve oštiri procesi socijalnog diferenciranja. Selo danas može poslužiti kao primjer društvenih procesa socijalne diferencijacije u našoj zemlji uopće, a posebno u seljaštvu i poljoprivrednom stanovništvu. Dok se prvotno, nakon NOB-e, taj proces nije toliko vidno opazio, (seljaštvo se naime nalazilo u relativno boljem položaju nego prije rata^{8a}, a kao klasa u sličnom [međusobno] položaju u odnosu na cjelokupno društvo; kulturni obrasci tradicionalnog ponašanja nisu bili još toliko razbijeni), danas je on očigledan. Posljednjih decenija jedan od osnovnih kriterija socijalnog diferenciranja jeste socio-profesionalni⁹ pa na selu sve manje ima čistih poljoprivrednih gospodarstava, a sve više mješovitih koja crpu svoje prihode iz vlastite proizvodnje i iz društvenog sektora. Preko 40% zaposlenih u Jugoslaviji ima dopunske izvore prihoda iz poljoprivrede. Taj novi proces nam svjedoči o vrlo velikoj društveno-ekonomskoj dinamici struktura na selu i poljoprivredi a s druge strane o postojanju određenog vida klasno-socijalnog raslojavanja koje dovodi pojedine kategorije gospodarstava u sve teži ekonomski i uopće društveni položaj. Uz to su dva pitanja važna: gdje je izlaz i kako najlakše dovršiti taj proces na najmanje bolan način za čitavo društvo, a posebno za seljaštvo?

III

Problem socijalizma odnosno samoupravljanja i vlasništva aktualan je danas i u drugim nedovoljno razvijenim zemljama (ne samo u Jugoslaviji). Teoretičari tih zemalja nalaze se sa svojim shvaćanjima na različitim idejnim i teorijskim koncepcijama, koje ukazuju na specifične vrste revizije marksizma i kritiku njegovih stavova o »prelaznoj etapi« socijalizma, kolektivizaciji, eksproprijaciji i nacionalizaciji. Pretpostavka od koje oni polaze jest bitno drugačiji historijski put razvitka i društveno-ekonomske prilike.

^{8a} Vidi: »Gde su makaze još otvorene« Ekonomska politika 203 od 16. II 1956, i »Ekonomist« 3—4/54 str. 32—76, referate: N. Čobeljić, K. Mihajlović i S. Đurović.

⁹ Vidi: M. Pečujlić: »Klase i savremeno društvo«, treći dio, Savremena administracija, Beograd, 1967.

U Kini se na primjer ide čak do fetišiziranja uloge seljaštva.¹⁰ Odbacujući sve više principe zapadne parlamentarne demokracije kao modela političkog sistema, autori iz »trećega svijeta« približavaju se svojim koncepcijama jedno-partijskom sistemu u politici, a istovremeno maksimalno nastoje prilagoditi socijalizam vlastitim uvjetima razvitka i svojim konkretnim prilikama. U tome idu sve do generalizacije vlastitih iskustava svojih zemalja, oblikujući ih kao realan i novi put u socijalizam. Osnovna kritika koju oni upućuju socijalizmu jest njegova prelazna etapa i takozvani nekapitalistički put razvitka u socijalizam,¹¹ koji su lansirali sovjetski teoretičari u eri dedogmatizacije (od 1960. pa na dalje — XXII kongres KPSSSR).

Glavna udarna snaga u nerazvijenim zemljama jest seljaštvo. Ono je i najbrojnije i sklono je kranje revolucionarnim potezima kao i krajnje oportunističkom ponašanju. Upravo zbog toga je vrlo aktualno pitanje vlasništva u tim zemljama. Međutim, jedan dio teoretičara iz tih zemalja smatra da nije neoportuno i neophodno za socijalizam izvršiti kolektivizaciju u primarnom sektoru djelatnosti (posebno poljoprivredi), jer je ona po njihovom mišljenju već izvršena.¹² Na taj način se kod njih ustvari obara koncepcija o neophodnosti klasne borbe.¹³ Ono što nas interesira jeste činjenica da se i u tim zemljama uvodi samoupravljanje u određenim oblicima. U Alžiru je seljaštvo nakon revolucije zaposjelo zemlju i tako postavilo jedan od razloga uvođenja samoupravljanja (»Martovskim dekretima«). Samoupravljanje je tu proizišlo iz neophodnosti postojeće prakse, a ne prvenstveno kao koncept određenog sistema i njegovog uređenja. S druge strane, na taj način vlastima je lakše provoditi politiku i »kontrolirati« proizvođače. Međutim, nedostatak takvog sistema vrlo se brzo pokazao kada je pala vlada Ben Bele, zbog otkazivanja podrške seljaka. (Seljaštvo u tim nerazvijenim zemljama predstavlja vrlo jaku političku snagu manipulacije). U slučaju Alžira agrarna reforma nije rasparčavala zemlju, već je okrupnjavala, tako da se danas nalazi preko 40% ukupnih obradivih površina u rukama samoupravnih kolektivnih poljoprivrednih dobara koja daju preko 60% poljoprivrednih proizvoda Alžira (Z. Atanacković, 1971, 279—287). Tipična seljačka revolucija ide za tim

¹⁰ »U kineskom feudalnom društvu samo je ta klasna borba seljaštva, samo su ti seljački ustanci i ratovi bili istinske pokretačke snage istorijskog razvitka.« (Mao Ce Tung: »Kineska revolucija«, Izbor iz izabranih djela, str. 27. Interesantno je da se ipak Mao Ce Tung u »kulturnoj revoluciji« oslanjao na srednjoškolsku i studentsku omladinu, a ne na seljaštvo.

¹¹ Neki ruski autori smatraju, da je »nekapitalistički put« u socijalizam razvio Lenjin, dok ga je Marx samo uzgred dotakao u »Britanskoj vladavini u Indiji«. (O tome vidi: G. A. Jakimova: Nekapitalistički put' razvitka, Moskva, 1964.).

¹² Sengor: »Afrikancima je jednim udarcem rešen problem društvene privrede, a primarni sektor — seoska privreda već područjvljen. Sekundarni i tercijarni sektor treba samo kontrolirati i nesmetano dozvoliti uvoz stranog kapitala. Uprkos tome socijalistički ideal neće biti napušten.« (Citiramo prema: Atanacković, 1971, 111). Vidi opširnije u članku: Jitendra Mohan: »Varieties of African Socialism,« The Socialist Register, 1966.

¹³ Opširnije o tome vidi: Senghor: »Nation voie africaine du socialisme«, Paris, 1964, str. 42—67 i 116—117, a kao jedan od primjera navodimo podatke o strukturi poljoprivrednih gazdinstava u UAR (Egipat). (Socijalne prilike u svetu [1950—1960], 1963, 104)

Veličina gazdinstva (u hektarima)	Postotak od ukupnog obradivog zemljišta		
	1952.	1959.	1961.
0—1,9	35,5	57,8	50,7
2—79	44,7	36,3	49,3
80 i više	19,8	5,9	—

da podijeli zemlju i usitni posjed, što u novijim revolucijama »trećeg svijeta« nije slučaj. Kod nas su poslije rata bile prisutne obje ove tendencije: kolektivizacija (okrupnjavanje) i usitnjavanje (podjela zemlje seljacima).

Prema tome, bitno drugačiji uvjeti u tim zemljama i način provođenja revolucije utjecali su na specifičnosti samoupravljanja i vlasništva afro-azijskih teoretičara. Revolucionarni subjekt tamo nije radnička klasa već intelektualci i seljaštvo, a direktni provodilac revolucije nije radnička partija već gerila. I zato, dok je u evropskom socijalizmu od njegovog začetka aktualan problem vlasništva (posebno sitnog), dotle u današnjem trećem svijetu taj problem, u kontekstu socijalističkih ideja, dobija sekundarno značenje. Naravno da se i samoupravljanje u tim zemljama, u odnosu na našu praksu, po oblicima i metodama izvođenja u mnogo čemu rizikuje.

Društveno vlasništvo i samoupravljanje

Samoupravljanje ne pretpostavlja samo određene obaveze i odgovornosti samoupravljača nego također i izvjesne beneficije, što znači da oni koji su isključeni zbog bilo kojih razloga iz procesa samoupravnog dogovaranja također gube osnovne pretpostavke za realizaciju društvenih samoupravnih prava. Samoupravljanje je kod nas akceptirano kao upravljanje¹⁴ društvenim sredstvima rada i dobrima, što znači na osnovu elemenata društvenoga vlasništva nad tim sredstvima i dobrima.

Nakon raspada seljačkih radnih zadruga i uvođenja samoupravljanja u društveni sektor proizvodnje, kod nas je došlo do pokušaja konstituiranja samoupravljanja i u domeni individualnog sektora preko kooperativnog sistema čiji je konkretni nosilac bila zadruga. Taj se proces odvijao paralelno s njegovim materijalnom i društvenom osnovom — procesom podružljavanja proizvodnje preko različitih oblika kooperacije: otkupa poljoprivrednih proizvoda, ugovaranja proizvodnje, kreditiranja, pružanjem usluga individualnom sektoru i sl. Osnovni kriteriji u kooperativnim odnosima bili su: (1) postepeno i permanentno širenje društvenog sektora i razvijanje različitih oblika suradnje sa individualnim sektorom, (2) dobrovoljnost u suradnji o čemu je još Lenjin govorio. Njegov je načelan stav da »...niz privilegija ekonomskih, finansijskih i bankovnih, kooperaciji — u tome treba da je pomoć naše socijalističke države novome principu organizacije stanovništva . . . Jedna je stvar fantazirati o svakojakim radničkim organizacijama za izgradnju socijalizma, a druga je stvar naučiti se praktički graditi taj socijalizam tako da svaki seljak može da učestvuje u toj izgradnji« (Lenjin, 1946, 5). Princip dobrovoljnosti, prema Lenjinu, odnosio se s jedne strane na svestranu pomoć države a s druge strane na vlastitu odluku individualnih poljoprivrednih proizvođača da stupe u kooperativne odnose i (3) uvođenje samoupravljanja.

Prilikom razmatranja kooperacije neophodno je uzeti u razmatranje nekoliko faktora kao što su: (1) povećanje robne proizvodnje, (2) širenje društvenog sektora na račun individualnog (organiziranje i jačanje društvene proizvodnje), (3) uključivanje što većeg broja gospodarstava u te odnose, (4) jačanje proširene reprodukcije, (5) unapređivanje postojećih metoda i sredstva rada i uvođenje novih, itd. Osvrnut ćemo se na neke

¹⁴ O razlici: upravljanje, rukovođenje i samoupravljanje, vidi u knjizi J. Zupanov: Samoupravljanje i društvena moć, strana 144 do 163.

od spomenutih indikatora koji nam trebaju poslužiti u našoj analizi samoupravljanja u kooperaciji. Niže navedeni podaci nam govore o odnosu broja kooperanata i tendenciji u otkupu poljoprivrednih proizvoda (Statist. god. 1970, 146).

Otkupljeni poljoprivredni proizvodi preko zadruga ¹⁵					
Godina	Broj kooperanata	Goveda (kom.)	Svinje (kom.)	Kukuruz (tona)	Pšenica (tona)
1963	304 018	284 981	140 163	247 729	424 702
1965	392 489	234 529	233 693	462 729	207 950
1967	278 593	282 535	123 904	664 249	626 966
1969	293 757	291 591	116 575	392 282	606 092

Iz podataka je vidljivo da opada broj kooperanata, ali se količine isporučene roba (otkupljenih) nešto povećavaju. Naša je pretpostavka da je uzrok toj pojavi sve veće povećavanje broja mješovitih i nepoljoprivrednih gospodarstava te opadanje apsolutnog broja kooperanata, ali se u skladu sa naprednom tehnologijom proizvodnja povećava, posebno tržište na kojemu je jedini ozbiljan kupac društveno organizirano tržište preko zadruga i velikih društvenih gospodarstava — kombinata. Variranje broja otkupljene stoke ukazuje na neriješena pitanja nagrađivanja i stimuliranja individualnih poljoprivrednih proizvođača u ovoj grani djelatnosti. Povećanje otkupljenih proizvoda i smanjenje broja kooperanata ne dozvoljavaju nam olako zaključiti da se stvaraju adekvatni tržišni odnosi i specijalizacije unutar poljoprivrednih proizvođača, iako bi baš te dvije stvari trebale rezultirati kao uspjeh kooperativnih procesa u nas.

Društvena osnova samoupravljanja u našoj službenoj politici je društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. U odnosima kooperacije to znači društvena organizacija proizvodnje na individualnom sektoru, dakle podružljavanje proizvodnje. Podaci koje niže navodimo ukazuju nam na činjenicu da je postignut određeni nivo podružljavanja na individualnom sektoru i kao takav se održava, ali ne napreduje dalje onim tempom koji se predviđao.

*Zasijane površine nekih usjeva u kooperaciji
(Statist. god., 1970, 146; i 1972, 150.)*

Godina	Pšenica u ha	Kukuruz u ha
1963	649 397	557 859
1965	362 982	586 000
1967	408 870	555 800
1969	352 295	476 474
1970	319 929	435 728
1971	273 380	452 992

Širenje društvenog sektora moguće je traženjem nekih drugih načina u proširivanju suradnje društvenog sektora s individualnim kao i boljim stimuliranjem proizvođača u nekim drugim kulturama. Pod pretpostavkom da

¹⁵ Podatke za 1970. i 1971. nismo naveli jer se ne nalaze u statističkim godišnjacima za 1971/72.

je ispravna teza da je samoupravljanje moguće samo ako ono ima za osnovu društveno vlasništvo, odnosno da je bez društvenog vlasništva samoupravljanje nemoguće, a činjenice nam ukazuju na izvjesnu stagnaciju širenja društvenog vlasništva, tada su, ako nam je za cilj dosljedno provođenje samoupravljanja, neophodni radikalni zahvati u poljoprivredi individualnog sektora. Ako se pak samoupravljanje na tom području razvija, po našoj ocjeni nije u potpunosti ispravna gore navedena teza. Jedna od pretpostavki izvjesne stagnacije u širenju društvenoga sektora može biti i već prilično dobra opremljenost individualnih gospodarstava mehanizacijom. Dok je 1963. godine bilo 5 080 traktora u privatnom posjedu, 1969. godine ih je bilo sedam puta više, tj. 39 046 komada (Statistički godišnjak, 1970, 126). Osim toga, na selu se osjeća i konkurentska borba u kvaliteti pružanja usluga individualnim poljoprivrednim proizvođačima, između društvenog sektora i privatnog. Dosadašnja iskustva govore da se u tome postepeno društveni sektor povlači.

I u pogledu konkretne samoupravne prakse **nisu učinjeni dovoljni društvenoorganizirani naponi za uvođenje samoupravljanja među seljaštvo**. Dosadašnja istraživanja samoupravljanja pokazuju da **naša samoupravna politika još uvijek protežira i tolerira sitnovlasničko samoupravljanje**, bez obzira na formalno proklamiranje favorizacije tržišno sposobnog proizvođača koji preko zadruga, samoupravnim odlučivanjem, treba utjecati na privrednu politiku. **Sitna seljačka gospodarstva**, nisko produktivna, opterećena visokim troškovima proizvodnje, bez vlastitih sredstava rada, **nemaju mjesta u modernom sistemu organizacije poljoprivredne proizvodnje**. Kod nas ona još uvijek postoje kao takva, što ne pokazuje elastičnost i tolerantnost jednoga sistema, već naprotiv njegovu slabost, slabost da se riješi opterećenja prošlosti (koje i sam, kao takav, već producira) i na suvremen način organizira. Navedeni podaci (A. Raič, 34/1971, 42.) potvrđuju ocjenu naše samoupravne politike.

Članovi organa upravljanja u zadrugama prema veličini zemljoposjeda u Jugoslaviji 1970. godine

Kategorija zemljoposjeda	Zadružni savjet		Upravni odbor	
	Zadrugari	Radnici	Zadrugari	Radnici
Bez zemlje	405	6 736	169	2 571
do 2 ha	2 422	4 177	552	1 374
2 do 5 ha	5 402	3 216	1 080	1 164
5 do 10 ha	4 629	1 025	844	296
preko 10 ha	670	63	138	21
Ukupno	13 528	15 216	2 783	5 606

Brojke upečatljivo govore, da je vrlo velik broj upravljača iz kategorija sitnih seljaka. Sama ta činjenica po sebi ne znači gotovo ništa, ali ako smo svjesni da sitni proizvođač ima osnovni interes da se održi i da mu je to glavna životna preokupacija, a da dugoročne i općedruštvene interese i probleme smatra »suvišnim« za njegovo neposredno ekonomsko i društveno ponašanje, onda nas ona sigurno upozorava na opasnost u kojoj se nalazi tako zasnovano i provođeno samoupravljanje, kao i na teškoće pred kojima se nalazi realizacija ustavnih amandmana.

Dosadašnji osvrt na samoupravljanje odnosi se na najnižu institucionalnu razinu — na svakodnevnu praksu u zadrugama ili poljoprivrednim kombinatima. Međutim, u globalnom jugoslavenskom samoupravnom sistemu nešto je drugačije — lošije. Individualni poljoprivredni proizvođači nemaju gotovo nikakve mogućnosti utjecaja na kreiranje naše privredne i društvene politike. U tom smislu, po činjenici da ih se može izbrojiti »na prste« u predstavničkim tijelima republike i federacije, seljaci su u sličnom položaju kao i ogroman broj neposrednih fizičkih radnika zaposlenih u društvenom sektoru proizvodnje — društveno su degradirani. Iako je seljaštvo opterećeno svojim sitnovlasničkim mentalitetom, iako je njegova psihologija ponašanja drugačija od nekih drugih socijalnih kategorija, u odnosu na postojeći sistem ona je oportuna prema establismentu iz egzistencijalnih razloga i revolucionarna kada zahtijeva promjenu postojeće ekonomske politike. Nisu li time potpuno u pravu, ako se sjetimo naše prakse »šegačenja« sa seljacima, a naročito u pogledu samoupravljanja. »Naime, polovica stanovništva (seljačko) gotovo je posve isključena iz svake samoupravne prakse, a dobar dio preostalog stanovništva nije zainteresiran da se u društvenom položaju i načinu razdiobe dohotka striktno izjednači s radničkom klasom jer time gubi određene povlastice.« (S. Šuvar, 1970, 143). Isti autor navodi i podatke o strukturi organa upravljanja prema kojima je u općinskim skupštinama samo 22,5% seljaka zajedno sa rudarskim i šumskim radnicima, a u republičkim i pokrajinskim skupštinama od 2571 poslanika samo 53 seljaka, dok je u Saveznoj skupštini izabran 1969. godine samo jedan (1) seljak (Šuvar, 1970, 168—169). Zato »naša partija mora između svih tih raznolikih grupacija stanovništva krivudati i u politici naći jedan srednji put, koji ne povređuje jedinstvo državnih interesa.« (A. Kollontaj, 1967, 197). Na žalost, ta je politika sada na štetu seljaštva!

Može li biti samoupravljanja bez društvenog vlasništva? Odnosno, koliko je moguće u današnjim okolnostima razvijati samoupravljanje na selu i uključivati individualne poljoprivredne proizvođače, obzirom na cjelokupnu postojeću privrednu politiku i stanje u kojemu se nalazi seljaštvo? Drugim riječima, da li je moguće samoupravljanje (ne kakvo jeste, nego kakvo nije a trebalo bi da bude) u uvjetima privatnog vlasništva? Koje su, dakle, fundamentalne dodirne točke na kojima je ono kao praksa u tim društvenim odnosima moguće? Da bi se ono moglo razvijati u smislu njegovih osnovnih ciljeva, postavljen je zadatak kooperaciji da što je moguće više širi društveni sektor vlasništva, jer je ona njegova pretpostavka. Da li je ispravna radikalizacija te teze, da li je ono moguće samo onda kada bude sve društveni sektor? Odmah napominjemo, da (1) stvaranje srednjih slojeva kod nas ne potvrđuje tu tezu, već naprotiv, jer sve više jača privatno vlasništvo (srednji slojevi se ne stvaraju danas samo na privatnoj svojini nego i na društvenoj), a s druge strane ti isti slojevi učestvuju u samoupravljanju (!) Očito da je, dakle, tu određena kontradikcija. Bogaćenje i stvaranje privatnog kapitala na bazi društvenog rada a istovremeno (formalno) upravljanje tim radom (i društvenim sredstvima rada) u ideologiji nije ništa drugo do podržavanje nade siromašnih radnih slojeva o boljoj budućnosti i vjeri u moć samoupravljanja i ravnopravnu distribuciju demokratske vlasti. (2) Ako se razvija samoupravljanje u društvenom vlasništvu i u tim uvjetima kada društveno vlasništvo legalno producira i podržava privatno, kao svoj surogat, i stvara na njemu nove socijalne slojeve, zašto se ne bi moglo samouprav-

ljanje razvijati i u poljoprivredi na individualnom sektoru djelatnosti u uvjetima postojanja privatnog i društvenog vlasništva, kao specifikuma društvenih odnosa?

Samoupravljanje u nekim svojim aspektima sve više postaje sastavni dio svakodnevne prakse, ono ulazi u mnoge pore društvenoga života i postaje neodvojivo od radnog čovjeka. Ono je njegov institucionalni mehanizam ponašanja. No usprkos tome, ono u svojoj neposrednoj praksi, a i u samoj zamisli ima nedostataka. Prije svega ono je inauguirano tendencijama političkoga sistema i kao takvo (formalno) postavljeno »odozgo«, nametnuto kao obrazac društvenog ponašanja i prihvaćeno kao gotova činjenica, bez obzira na date društveno-ekonomske uvjete i konkretne društvene procese. Sama po sebi, ta činjenica ne mora biti negativna. S druge strane, samoupravne tendencije u kooperaciji zasnivaju se na formaliziranoj praksi i normativnim aktima zadruga i kombinata koji polaze od vlastitih interesa i načela ekonomske koristi. Te radne organizacije, posebno kombinati, reguliraju samoupravljanje u kooperaciji onako kako to najbolje njima odgovara, u smislu protežiranja vlastitih interesa.¹⁶ Te dvije činjenice, formalno uspostavljanje samoupravljanja od strane države i svođenje u okvire radnih organizacija, limitiraju slobodu samoupravnog ponašanja i dogovaranja individualnih poljoprivrednih proizvođača u današnjim uvjetima kooperacije.

Osim te dvije načelne, postoje i druge poteškoće samoupravne prakse u kooperaciji. **Seljaštvo, naime, nije u principu izborilo svoj samoupravni status.** Danas se zato nalazi izvan osnovnih društvenih samoupravnih intencija (faktički). Prisilna apstinencija seljaštva u samoupravljanju svjedoči o nepovjerenju onih koji upravljaju u ime radničke klase i manipuliraju

¹⁶ Iznosimo, kao primjer, izvod jednog poglavlja iz Statuta jednoga poljoprivredno industrijskog kombinata, koji se odnosi na učešće kooperanata u samoupravljanju:

čl. *

»Radni ljudi koji rade svojim sredstvima rada i koji trajno privredno surađuju s Kombinatom, kooperanti, imaju pravo sudjelovati u upravljanju Kombinatom.

Kooperanti upravljaju Kombinatom samo u onim poslovima u kojima ostvaruju zajedničku privrednu suradnju.«

čl. *

»U Radnički savjet Kombinata kooperanti biraju 4 člana. U Savjet samostalne organizacije udruženoga rada za kooperaciju, biraju 6 svojih predstavnika.

Predstavnike u organima upravljanja kooperanti biraju na zborovima kooperanata, prema propisu koji odredi Radnički savjet Kombinata svojom odlukom o raspisivanju izbora.«

čl. *

»Poseban vid učestvovanja kooperanata u upravljanju Kombinatom je zbor kooperanata, kojega sačinjavaju svi kooperanti.

Kooperanti na svom zboru biraju predsjednika i njegovog zamjenika. Mandat predsjednika i njegovog zamjenika traje dvije godine.

Predsjednik zbora saziva i rukovodi sjednicama zbora.

Zbor kooperanata sastaje se po potrebi.

Zboru kooperanata obavezno prisustvuju svi radnici samostalne organizacije udruženog rada za kooperaciju.«

čl. *

»Na svom zboru kooperanti raspravljaju:

- o planovima samostalne organizacije udruženog rada za kooperaciju,
- o realizaciji planova samostalne organizacije udruženoga rada za kooperaciju,
- o kooperativnim odnosima i uvjetima ugovaranja proizvodnje i prometa poljoprivrednih proizvoda u kooperaciji,
- o mogućnosti koncentracije sredstava individualnih proizvođača u svrhu udruživanja sa sredstvima samostalne organizacije udruženoga rada za kooperaciju,
- organizira savjetovanje i takmičenje u svrhu primjene tehnologije i postizanja boljih rezultata,
- odlučuje o redosljedu i načinu pružanja usluga kooperantima,
- razmatra i ostala pitanja sa područja kooperacije.«

čl. *

»Zbor kooperanata donosi zaključke, o kojima je Savjet samostalne organizacije udruženoga rada za kooperaciju dužan raspravljati na prvoj svojoj sjednici.

Predsjednik Savjeta je dužan obavijestiti zbor na prvoj njegovoj sjednici o stavu Savjeta prema zaključcima zbora.«

seljaštvom. Sama činjenica posjedovanja zemlje žigoše ih i svrstava u okvire izbornog cenzusa našega sistema, kojim gube osnovna demokratska prava. Ako ikada posjedovanje zemlje može čovjeka poniziti, onda je to danas! Jedini put u okviru postojećega sistema jest da se na osnovu dosljedne **primjene ustavni amandmana**, koji seljaštvu ne pružaju baš puno, pronađu takve **forme međusobnog organiziranja koje će ga uspjeti povezati i homogenizirati na institucionalnoj osnovi**: s jedne strane na bazi kapitala a s druge na osnovu formalnih udruženja izboriti mogućnost participacije u odlučivanju o rezultatima svojega rada i uslovima privređivanja.

Ekonomska sloboda proizvođača osnova je svake druge slobode pa, prema tome, i uvjet samoupravljanja. Individualni poljoprivredni proizvođači nisu u istom ekonomskom položaju kao i radne organizacije. Oni se stoga ne mogu niti u svojim planovima upuštati u proširenu reprodukciju, jer sami snose rizik svoje proizvodnje, koju realiziraju u suradnji s društvenim sektorom. Društveni monopol onemogućava razvijanje slobodnih tržišnih odnosa a politički sistem dozvoljava administrativne zahvate u kooperativni i tržišni sistem bez mogućnosti samoupravnog dogovaranja i sprečavanja tih aberacija. Otuda i neravnomjerna distribucija ekonomske i društvene moći i utjecaja kod proizvođača.

Dok se u radnim organizacijama različiti interesi (pojedinih pogona, ekonomskih jedinica i sl.) na nivou cijele organizacije ujednačuju i usaglašavaju, dotle se u kooperaciji ukrštaju i otvoreno razrješavaju na štetu jednoga od njih: individualnog proizvođača, kombinata (zadruga) ili društva. Obično na račun samo individualnog proizvođača, jer je u kooperaciji općenito neorganizirano postavljen sistem usklađivanja interesa — privatnih i društvenih.¹⁷

Samoupravljanje u kooperaciji ima iste formalne karakteristike kao i samoupravljanje u društvenom sektoru proizvodnje. To prenošenje formalizma nije uvijek najpodesnije za samu samoupravnu praksu. Ne samo organizaciona već i samoupravna shema gotovo se podudaraju u tim dvama sektorima. Pored toga shematizma postoji i praksa da se i u kooperaciji mijenjaju sheme samoupravljanja. Čemu to? Te dvije stvari, formalizam i nepotrebne promjene (formalizam promjena!), samo štete bogatstvu oblika organizacije samoupravnog dogovaranja u kooperaciji.

Konačno, da spomenemo i to da postojeći model kooperacije treba nužno mijenjati. On je odgovarao jednom vremenu, a danas nije svuda najpodesniji, što ne znači da ga treba apsolutno odbaciti. Treba ga mijenjati i to u onim postavkama koje se odnose prvenstveno na pitanja raspodjele dohotka ostvarenog zajedničkim radom i na društveno priznavanje i valoriziranje rada. Ako su principi raspodjele postavljeni na jednaku osnovu onda i samoupravljanje neće imati, s te strane, većih prepreka. Uspješno **razvijanje samoupravljanja** u zadrugama i drugim oblicima socijalističke kooperacije na selu zahtijeva i **promjenu načina ekonomskog ponašanja**, u tom smislu što se **elementi poduzetništva** moraju respektirati. **Društveni sektor u tome do sada nije pokazao naročitog interesa da preuzme poduzetničku funkciju.**¹⁸ Ona treba postati osnova za određivanje uvjeta proizvodnje i raspodjele zajednički ostvarenog dohotka. Time su dati ekonomski uvjeti jednakosti udruženih

¹⁷ O sukobu interesa vidi u mojem članku u »Praxis« br. 3—4/71.

¹⁸ O ideji i koncepciji poduzetništva i ponašanju proizvođača vidi u: Josip Županov, Samoupravljanje i društvena moć, str. 13. do 77.

proizvođača, kao pretpostavka samoupravnih dogovora. U tom je smislu poduzetništvo bitni element samoupravljanja u njegovim osnovnim odrednicama, kao i društvenoj organizaciji proizvodnje.

Poduzetništvo, međutim, ima svoje psihološke a i ekonomske osnove. Njegova je društveno-ekonomska osnova vlasništvo, bez obzira da li privatno ili društveno. Do sada se ono razvilo i održalo samo na privatnom vlasništvu. Potreba da se osjećaj odgovornosti, a ne samo »posjedovanja« i raspolaganja dobrima, stvori kod proizvođača i za dobra i sredstva u društvenom vlasništvu (kao odnos prema ličnoj svojini), garancija je funkcioniranja samoupravnih mehanizama.

Elementi za to u našem sistemu kooperacije iako još nedograđenom, postoje.

Suvremena tehnologija i organizacija proizvodnje vodi ka sve većem povezivanju privatnog i društvenog vlasništva, čime se realno ostvaruje mogućnost stvaranja novoga profila proizvođača i novih socijalnih slojeva kao rezultata općih društveno-ekonomskih i socijalnih tendencija u jugoslavenkom društvu. Koje će to kategorije biti, teško je kategorično tvrditi, ali na osnovu dosadašnjih promjena u društvenim strukturama nazire se perspektiva za dvije kategorije. To su kategorija mješovitih domaćinstava koja će crpsti izvore sredstava iz društvenoga sektora djelatnosti i od vlastitog rada, a drugo kategorija farmeriziranih individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Samoupravni mehanizmi i oblici će se prilagođavati općim tendencijama društvenog razvitka i stvarati sve bogatije oblike međusobnog dogovaranja i forme institucionalnog ponašanja u odlučivanju. Socijalizam, kao društveni samoupravni sistem, i suvremena tehnologija ne mogu se bazirati na sitnim autarhičnim poljoprivrednim proizvođačima. U tome su u suprotnosti sa takvim društvenim odnosima ali nisu u suprotnosti sa zahtjevom da se samoupravna praksa proširi na sve kategorije proizvođača u društvu.

Bez obzira na postojanje privatnog vlasništva u poljoprivredi individualnog sektora, na osnovu dosadašnjih tendencija, **samoupravljanje može realno graditi svoju perspektivu u kooperaciji. To znači da privatno vlasništvo nije direktna prepreka razvijanju samoupravnih odnosa u postojećim uvjetima kooperacije, a s druge strane isto tako društveno vlasništvo nije jedino i uvijek odlučujuće za sudbinu samoupravljanja.** Ono nije prepreka samoupravljanju samo zato što je »društveno« vlasništvo, već prvenstveno zato što je vlasništvo — zato je onom stupnju u kojem je razvijeno kao vlasništvo, prepreka samoupravljanju. U tome je neophodno razviti elemente poduzetništva koji imaju određenih materijalnih osnova.

Sama činjenica da postoji društveno vlasništvo ima značenje samo u kontekstu društvene proizvodnje (koja kao takva ima svoje postojanje i bez društvenog vlasništva), tj. društveno organizirane proizvodnje i raspodjele. U tom slučaju **osnovna pretpostavka samoupravljanja, u ovom kontekstu problema, jeste podružljeno proizvodnja, kao primarna kategorija, a ne podružljivo vlasništvo.** Podružljivo (društveno) vlasništvo ima dakle, samo sekundarno značenje za razvitak samoupravljanja u kooperaciji i ne smije biti paravan za opravdavanje samoupravne apstinencije individualnih poljoprivrednih proizvođača.

LITERATURA

1. A. Kollontaj: Die Arbeiteropposition, u Arbeiterdemokratie oder Parteidiktatur, Dokumente der Weltrevolution, Walter-Verlag, Zürich, 1967.
2. Atanacković Zoran: Politički sistemi nedovoljno razvijenih zemalja, MRP, Beograd, 1971.
3. Bakarić Vladimir: Aktuelni problemi sadašnje etape revolucije, Stvarnost, Zagreb, 1967.
4. Bakarić Vladimir: O poljoprivredi i problemima sela, Kultura, Beograd, 1960.
5. Gurvitch Georg: Sociologija, Naprijed, Zagreb, 1966.
6. Gurvitch Georg: Suvremeni poziv sociologije, V. Masleša, Sarajevo, 1965.
7. Kardelj Edvard: Problemi socijalističke politike na selu, Kultura, Beograd, 1959.
8. Kautsky Karl: Agrarno pitanje, Kultura, Beograd, 1953.
9. Lenjin V. I.: Agrarno pitanje i kritičari Marxa, Kultura, Beograd, 1954.
10. Lenjin V. I.: O kooperaciji, Kultura, Beograd, 1946.
11. Livada Svetozar: Promjene socijalno-ekonomske strukture poljoprivrede i sela u svjetlu novijih podataka, Sociologija sela br. 26/1969, (str. 3—12).
12. Mao ce Tunt: Kineska revolucija, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1968.
13. Marx Karl: Kapital I, Kultura, Beograd, 1958.
14. Marx Karl: Kapital III, Kultura, Beograd, 1961.
15. Marx—Engels—Lenjin: Izabrana djela, knj. IV i V, Naprijed, Zagreb, 1963.
16. Pečujlić Miroslav: Klase i savremeno društvo, Savremena administracija, Beograd, 1967.
17. Raič Aleksandar: Aktuelni teorijski problemi zemljoradničkog zadrugarstva, Sociologija sela br. 34/1971, (str. 33—47).
18. Socijalne prilike u svetu 1950—1960, (Prikaz izveštaja UN), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1963.
19. Statut Poljoprivredno-industrijskog kombinata »N«.
20. Statistički godišnjak Jugoslavije 1970. i 1972, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1970. i 1972.
21. Šuvar Stipe: Sociološki presjek jugoslavenskog društva, Školska knjiga, Zagreb, 1970.
22. Županov Josip: Samoupravljanje i društvena moć, Naše teme, Zagreb, 1969.

I. CIFRIĆ

SELF-MANAGEMENT — PROPERTY — PEASANTRY

Summary

Historically self-management may be regarded as an idea (concept), then as practice mainly arising in the 20th century, and eventually as the definite social system where the idea is materialized and asserted in the immediate social practice. It is the case of the Yugoslav self-management system which was introduced into the industry at first, and afterwards in the services and institutions. Means of production as collective property is the essential condition of the self-management system. Efforts are made to introduce the self-management in the system of the agricultural co-operation where the private and collective property co-exist.

The question of the relation of the small private farmers' holdings and of the agricultural estates rises in that context, that is to say the question of the individual and social production (although every production is social in a way). That question was an important subject in the discussion between the Marxists and the Revisionists in the First International, and it is very important agricultural policy question in the Constitutional Amendments in present day Yugoslavia.

Some interesting conceptions concerning the problem of the self-management and the problem of the ownership are given by the theoreticians of the other socialist countries and the theoreticians of the political systems of the under-

-developped countries. According to some of them the question of the nationalization is not primary for the »socialist« revolution because of the specific conditions of the developement of their countries.

The existing self-management system in Yugoslavia does not offer an equal self-management status to the peasantry in regard to other social categories. So peasantry is not able to realise the joint interests of the individual producer and of the whole society and find out a firm self-management behaviour pattern. Peasantry may realise the self-management system in the co-operation on the condition to be prepared to fight for the equal production conditions and the self-management status. In our social system peasant is excluded from the most important self-management mechanisms (only because peasant is owner).

Modern technology and modern organisation of the production tend to greater unity of the private and common property, and so possibility to create a new type of the producer, as a result of general social and economic trends in Yugoslav society, is more real. Which category of the producer it is going to be is hard to say, but according to the structural changes in the society up to new, prospects for two categories arise. That are: the category of the mixed households which will draw resources both from the social field of the activities and from the individual production on the farm, and the other category of the individual agricultural farms.

The forms and the mechanisms of the self-management will have to be adjusted to general trends of social development and produce more and more numerous forms of the self-management decision-making. Socialism as social and self-management system and modern technology cannot be based on the insignificant autarchic agricultural production, and as such they are contrary to it not to the demend to incorporate all the categories of the producers in the self-management practice.

Without regard to the existence of the private property in the agriculture, according to the present trends, it is possible to realise the self-management relations in the co-operation. That means, that the private property is not direct obstacle to the developement of the self-management system in the existing co-operation, and on the other hand that the common property is not always the casting element.

The fact that the common property exists has its importance in the process of social production (which may exist without common property too), that is to say socially organised production and distribution. In that case the essential hypothesis of the self-management is the socialised production as prima category not common property. Common property has only secondary importance for the developement of the self-management system in the co-operation and cannot be excuse for the exclusion of the individual agricultural producer from it.

Prevela: *Milica Mirić*